

Є. В. Рукавіцина

*кандидат історичних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ*

**ПРОЕКТ КАТАЛОГУ КНИГ З АВТОГРАФАМИ
З КОЛЕКЦІЇ ВИДАНЬ ГРАЖДАНСЬКОГО ДРУКУ
ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО***

Найґрунтовніший опис книги, окрім бібліографічного опису (ім'я автора в сучасній формі мовою видання, також інші варіанти прізвища, нове ім'я в чернецтві, псевдонім, дати життя, назва, місце і час видання, обсяг – фоліація/пагінація відповідно до тексту, включаючи й чисті аркуші, формат), містить також багатопланову анотацію (з книгознавчою і текстологічною характеристиками), в якій вказані відмінності (коли вони виявлені) описуваного примірника

* Статтю до друку підготувала Г.І. Ковальчук.

Євгенія Віталіївна Рукавіцина працювала у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ з 1989 р. і активно досліджувала колекцію видань гражданського друку (1708–1825) – найчисельнішу колекцію відділу. Вона планувала видати окремий каталог книжок з автографами з цієї колекції. Реєструвала також екслібриси та інші провенієнції на книжках, намагаючись простежити історичну долю певних примірників, їх побутування в приватних чи державних книгозбірнях упродовж XVIII–XX ст. На цю тему, зокрема, вона виступала з повідомленням на книгознавчих читаннях до 80-річчя відділу стародруків НБУВ у травні 2006 р., планувала підготувати відповідну статтю. На превеликий жаль, 3 жовтня 2006 р. Є.В. Рукавіцина передчасно пішла з життя, і багато її наукових задумів залишилися незавершеними й неопублікованими. Намагаючись дещо виправити це, подаємо підготовлений нею проспект майбутнього каталогу книг гражданського друку з автографами, сподіваючись, що запропонована Є.В. Рукавіциною методика стане в нагоді наступним поколінням дослідників книжок гражданського друку.

© Є. В. Рукавіцина, 2007

від основного тиражу, тобто: склад видання, наявність додаткових чи розфарбованих вручну ілюстрацій, відсутність цензурних виїмок (якщо видання заборонялось), особливості бібліофільських видань (папір, нумерація), реалії побутування книги (провенієнції): маргіналії (автографи, дарчі і вкладні записи, авторські доповнення тексту, помітки), екслібриси (штемпелі, печатки), опис оправи (обрізу) чи замовлених художніх оправ з суперекслібрисами, стан збереження.

Перераховані ознаки надають книзі унікальності, але не завжди є можливість розкрити таїну взаємин поколінь власників, слідів епох, що залишилися на сторінках.

Відповідно до “Правил описания старопечатных изданий” (М., 1989) опис і цитування друкованих видань ведеться за сучасною орфографією, але зі збереженням деяких мовних особливостей видань XVIII – початку XIX ст. Явні невідповідності, друкарські помилки позначені знаком оклику в дужках [!], а скорочення слів і додаткові відомості – в квадратних дужках []. Лігатури розкрито, титли внесено в рядок. Після основного опису вказано особи, які брали участь у підготовці видання, а також складові частини, не вказані на титулі варіанти тексту різними мовами (якщо вони виявлені далі в тексті чи в спеціальній літературі). В короткій анотації (укр. м.) подано дані про формат, розмір, сигнатури, тираж, ціни, склад, особливості оформлення (видавничі марки, заставки, ініціали, кінцівки, гравюри, вказується ім'я гравера), дефектність, оправу. В розширених анотаціях – короткі біографічні відомості про автора, дані з історії публікації, рецензії.

Наявні на книгах *автографи* подаються повністю, зі збереженням орфографії оригіналу. Коли їх кілька, то в хронології (дати точні / приблизні). Змінено за сучасними нормами поділ слів і речень, вживання великих / малих літер, розділові знаки, внесено в рядок виносні літери, розкрито лігатури. Нерозбірливий (пошкоджений) текст позначено [...], реконструйований подано в []. У кінці опису кожного примірника ліворуч вказано сучасний шифр книги чи рукопису (ІР НБУВ та ін.), якщо збереглися чернетки, підготовчі матеріали, а праворуч – попередні шифри, штемпелі, ярлики. Скорочено подаються дані про бібліографічні джерела, місцезнаходження такого ж видання (частини).

Каталог укладається за алфавітом авторів автографів, а опис видань – за хронологією і порядковою нумерацією примірників. Нумерацію складових частин (алігатів) у конволютах подано в ().

Оскільки ідентифікувати авторів усіх написів на стародрукованих книжках нереально, то для каталогу обрано обмежену кількість імен церковних ієрархів, діячів науки і культури, власників приватних бібліотек (походженням, творчістю чи службою пов'язаних з Україною), бібліотекарів книгозбірень монастирів, державних чи навчальних закладів. Цей матеріал важливий для історії книгодрукування і розповсюдження книг, розвитку науки, культури, освіти в Україні.

ВЕЛЛАНСЬКИЙ ДАНИЛО МИХАЙЛОВИЧ (Кавунник, 1774, м. Борзна Чернігівської обл. – 1847, Москва) – закінчив Київську академію, Медико-хірургічну академію в Санкт-Петербурзі (1796), з 1802 навчався в Німеччині в проф. Ф. Шеллінга, став послідовником натурфілософії. По поверненню до Росії йому без захисту представленої дисертації “*De reformatione theoriae medicinae et physicae auspicio philosophiae naturalibus inuente*” було присуджено ступінь доктора медицини і хірургії, призначено професором фізіології Імператорської медико-хірургічної академії (1807–1837). Автор багатьох праць, перекладач. Рукопис “Животный магнетизм и теллуризм” було заборонено духовною цензурою.

Велланский Д.М. Биологическое исследование природы в творящем и творимом ее качестве, содержащее основные начертания всеобщей физиологии /Сочинение доктора медицины и хирургии, и экстраординарного профессора физиологии и анатомии в Императорской медико-хирургической Академии Данила Велланского. – В Санкт-Петербурге: в Типографии Иос. Иоаннесова, 1812 года. – [4], XVI, 454, [2] с.; 8° (21 см).

Книга подарована релігійно-освітньому діячеві України, єп. Чигиринському Іринею Фальковському (1762–1823), який в Київській академії був учителем богослов'я, математики, наглядачем математичних класів, керівником поетичного гуртка.

Дарчий напис (форзац): “*Его Преосвященству Епископу Иринею, отъ автора Велланскаго, въ знакъ благодарности и глубочайшаго почтения въ Санкт-Петербурге 18. V. 14.*”

Оправа: картон у коричневій шкірі з тисненням золотим орнаментом. На корінці тисн. орнам. Форзац – марм. папір коричн. тонів.

Гр. 4334п.

XXIII

Сопиков 9106; Смирдин 4926; Петров 2, 294.

КАМЕНЕЦЬКИЙ ТИТ ОЛЕКСІЙОВИЧ (1790–7.IV.1844) – по закінченні Московського університету (1811) – викладач німецької мови, географії і статистики (1816–1824), викладач і директор Московського комерційного училища (з 1818). Автор магістерської дисертації “О начале, обширности и вспомогательных средствах английской торговли” (1815), найкращого для свого часу підручника з географії (1817/8; 5-е вид. 1827), “Обозрения важнейших событий и перемен, происшедших в московском коммерческом училище” (М., 1832).

1. Разсуждение и речи, /говоренныя воспитанниками Московскаго Коммерческаго Училища на публичном годовом испытании июня 28 дня 1824 года. – Москва: в Типографии Семена Селивановскаго, 1824. – 24 с.; 4° (29 см).

Книга подарована Київському митрополиту Євгенію Болховітіню (1767, Воронеж, Росія – 1837, Київ) – рос. і укр. церковно-освітньому діячеві, історичу, одному з фундаторів вітчизняного пам'яткознавства, біобібліографії, сфрагістики, дипломатики, історичної географії.

Дарчий напис (титул): *“Его Высокопреосвященству Евгению, Митрополиту Киевскому и Галицкому, СвященноАрхимандриту и кавалеру. Отъ директора Московскаго Коммерческаго Училища.”*

Деф.: без обкл., стор. зім'яті, верх титулу відірваний (2,5x5 см).

Гр. 5047п. В.12398; IV.6.295-20; Вс.121; Кн. ярлик б-ки Київської духовної семінарії.

Петров 2, 1992.

2. Краткое всеобщее землеописание по новому разделению, / изданное по руководству Гна[!] Статскаго Советника и Кавалера И.А. Гейма, в пользу детей, начинающих учиться Географии, Имп. Московскаго Университета Адъюнктом, Московскаго Коммерческаго Училища Директором, Надворным Советником и Кавалером Т. Каменецким. – Четвертое издание. – Москва: в Университетской Типографии, 1822. – 268 с.; 8° (22 см).

Віньетка на титулі, на зв. – видавничка марка ІМУСТ. Поститул – посвята автора імп. лейб-медику Й.К. Каменецькому.

Дарчий напис (зв. верхн. форзаца): *“Въ Библиотеку Гимназіи вышнихъ наук князя Безбородко, съ усердіемъ приноситъ Титъ Каменецкій. Москва декабрь 16 дня 1824.”*

Гімназія-ліцей заснована у м. Ніжині канцлером і секретарем імп. Катерини II О.О. Безбородьком (1747, м. Глухів, нині Сумській

обл. – 1799, Петербург), пізніше реорганізована в Історико-філологічний інститут, де навчався майбутній письменник М.В. Гоголь. Книжка наприкінці XIX ст. була відібрана до колекції “Гоголіана”, з нею перевезена до Києва: з 1939 – у відділі рукописів Бібліотеки Академії наук УРСР, у 1961 передана до відділу стародруків.

Оправа: напівшкіряна, картон, оклеєний мармуровим папером коричневих тонів; корінець і наріжники обтягнуті коричневою шкірою; на корінці – золоте тиснення (оздоблення, назва). Обріз тоновано синьою фарбою.

Гр. 5893.№ 2863; Р. I. № 2; № 2416/1875; G.IV/3 № 4. Штемпелі: П. Бібліотеки Історико-філологічного інститута кн. Безбородко. Бібліотека УАН. Відділ рукописів. Кн. ярлики: 845; Е.ІІ./8 № 4.

Р. С. У чернетках Є. В. Рукавіциної щодо провенієнції на книжках громадянського друку відділу є також інформація про наявність на книжках штампів «Гоголіана», «Вольнський комітет охрани памятников искусства и старины», «Історико-філологічний відділ УАН», «Цензурный комітет Києва»; екслібрисів: П. Білецького-Носенка, П.М. Попова, П.П. Скоропадського, кн. Воронцова, барона С.Я. Шодуара та ін.; численних власницьких та вкладних записів.